

Oravainen och den fennoskandiska kalotten

Oravaisensaari — holmen, som fått en framträdande plats i krigsrapporterna från Torneå-fronten — för i erinran en rätt märklig man i lappmarkens äldre historia, lappfogden Nils Nilsson Oravainen. Denne var under 1500-talets senare hälft en följd av år svenska kronans befallningsman över Torneå, Kemi och Västersjö lappmarker. Sitt residens hade han i Vojakkala by i Nedertorneå socken, kanhända på holmen, som än i dag bär hans namn.

Nils Nilsson Oravainen var son av Torneå-bygden. Man vet att det 1539 fanns en bonde Orfwaij i Vojakkala by. Nils Nilsson var förmodligen son till denne. Från att först ha varit birkarl upphöjdes han år 1560 till lappfogde och innehade därefter — med två ofrivilliga avbrott — befattningen till våren 1597.

Vi känna äldre tiders fogdar såsom hårda och hänsynslösa allmogepågåre. Nils Oravainen utgjorde icke något undantag härvidlag — an hörde tvärtom till en av de värre — men han var å andra sidan en klok och mångkunnig man, som gjorde svenska kronan betydelsefulla tjänster genom att kraftfullt tillvarataga rikets intressen längst uppe i norr. På 1500-talet voro gränserna för det svenska väldet här uppe ännu ganska vaga. Någon bestämd gränsdragning fanns icke mellan svenskt, danskt (norskt) och ryskt land i de nordligaste lappmarkerna. De tre makterna gjorde alla anspråk på överhöghet över dessa trakter. Lapparna nödgades betala skatt till alla tre rikena.

Först såsom birkarl och sedan såsom lappfogde gjorde Oravainen årligen vidsträckt resor i de fennoskandiska utmarkerna. Därigenom fick han en grundlig förtrogenhet med förhållandena däruppe, en kunskap, som icke fanns hos just någon i den tidens Sverige, i varje fall icke hos dem som hade att leda landets öden. Oravainen blev där-

för ovärderlig för statsmakterna. Hans tjänster togos i anspråk när helst det gällde att hävda de svenska intressena inom berörda landområden.

År 1593 ville hertig Karl veta, av vilkendera makten (Sverige, Danmark eller Ryssland) lapparna i Torneå och Kemi lappmarker hade land och vatten sig till näring. Han vände sig till sju "ärlige, gode män". Först bland dessa var Nils Oravainen.

Av

Lappfogden Erik Malmström

År 1595 vägrade Oravainens ord tyngst i ett utlåtande till samme regent om det sätt, varpå Titisfjorden (Tysfjorden i nuvarande Nordland fylke) jämte Ofoten (nuvarande Narvik-området) kommit under Sveriges krona.

I början av år 1596 uppehöll sig svenska kommissarier i Limingo i Österbotten för underhandlingar med ryssarna om rå och rör samt om skatten av lapparna. De svenska kommissarierna voro icke vuxna uppgiften. Oravainen anbefallades strängeligen att "genom natt och dag" skynda till Limingo för att bistå underhandlarna med sin sakkunskap. Hans närvaro ansågs alldeles oumbärlig. Om lappfogden, som "hade besked om lägenheten", ej vore närvarande, kunde någon del av de omtvistade områdena bli Sveriges krona försvinnad.

Att man också i grannländerna fäste avseende vid Nils Oravainens person framgår av en dansk "relation om de svenska fogdarnas orättvisor emot lapparna i Vardehuslän". I denna klaga borgarna i Bergen och Trondhjem över Oravainens verksamhet bland lapparna vid sjösidan (d. v. s. vid norska kusten). Klagomålen gingo när-

mast ut på att den svenske lappfogden genom brännvinshandel utarmade lapparna, så att borgarna i de nämnda städerna gingo förlustiga betalning för varor, som de lämnat lapparna. Man kan tro, att de norska borgarna voro lika goda brännvinshandlare som Oravainen, men denne kunde uppenbarligen hävda sig bättre i konkurrensen om marknaden. Därmed stärkte han — om också med mindre tilltalande medel — det svenska inflytandet där-

uppe och gjorde den av svenska kronan hävdate överhögheten över dessa utmarker till en mera påtaglig verklighet.

Oravainens förtjänster kunde emellertid icke i längden överskyla den vrånghet och oräddighet, med vilken han tvekslutan förvaldade sitt egentliga ämbete. Att den tidens fogdar gävo anledning till missnöje, var ingenting ovanligt, men Oravainen hörde tydligen till de värre. Redan 1567 anklagas han av lapparna att ha tvingat dem till skänker och gåvor, och att ha betungat dem med ny skatt. Den gången hade klagomålen dock icke någon påföljd för Oravainen. De klagande fingo i stället själva plikta 8 lod silver och 2 mark penningar för orätt ärende förutan all sanning mot sin fogde.

År 1573 upprepades klagomålen, denna gång genom personlig uppvaktning hos konungen av två lappar från Torneå lappmark. Beskyllningarna hade nu till följd, att Oravainen först fick en sträng varning och några år senare miste sitt ämbete.

För alltid blev han dock icke borta. År 1582 är han tillbaka i sina lappmarker, och 1583 får han till

och med ett vedermäle av kunglig nåd. Han förlänas Sielnön i Torneå socken jämte frihet från länsmansränta och skjutsfärd. I gengäld skall han dock årligen sända två tunnor god och väl förvarad lax till konungen i Stockholms slott. Med Sielnön avsågs utan tvivel Selön, där Torneå uthamn Røyttä nu är belägen.

Den kungliga nåden blev likvisst av kort varaktighet. Redan för år 1585 redovisas fogderiet av annan befallningsman.

Ännu en gång skulle dock Oravainen tagas till nåder oaktat han efter det andra avskedandet också såsom privatman kommit i delo med rättvisan. Han hade sakfällits för edsöresbrott, pliktat från lönskaläge och för det han medtagit till Norge en knekt, som var utskriven till Narva, samt slutligen till och med dömts att mista livet för det han "med velde" tagit ifrån en lappkvinna hennes dotter. Alltnog, år 1588 ger Johan III "sin tjänare" Nils Oravainen fullmakt att vara fogde över "Törnö och Khimi lappmarker, desslikes över alle Westersiöö Finner, som äro boendes i Vfotten (Ofoten), och sedan över dem, som bo all sjösidan dädan ifrån och intill Whårängen (Varanger)".

Genom sin sakkunskap måste Oravainen i sanning ha varit oumbärlig för de styrande i den tidens Sverige. På annat sätt kan man icke förklara överseendet med hans laglöshet.

Under sitt tredje och sista lappfogdemandat fortsatte Oravainen sitt egenmäktiga valde i de honom anförtrodda lappmarkerna, berikade sig själv men befäste ock det svenska greppet om kalotten i norr.

Till belysande av Oravainens rikedom kan nämnas, att han år 1570 vid beskattningen för Älvsborgs-lösen angavs äga bl. a. 290 lod silver (nära 4 kg.), 20 kor, 11 stutar, 3 hästar och i reda penningar 200 mark. Vid sin död, som inträffade strax efter avskedet från lappfogdesysslan 1597, ägde han än mera, "silver i otrolig mängd, engelskt kläde, som var rött, svart eller brunt, ryssevadmal och tysk päckling" samt — förutom annat — 1.000 renar. En stor del av den efterlämnade egendomen gick dock i beslag vid en räfst, som hertig Karl föranstaltade om år 1600.

Fortfarande står det strid om den fennoskandiska kalotten, nu såsom på 1500-talet. Nils Oravainen kanske ligger i myllan på Oravaisensaari eller också vid den ärevördiga stenkyrkan på Pirkkiö (Björkö). Han lyssnar till kanonernas dån, flygplanens brummande motorer och kulsprutornas smatter. Han känner jorden skälva under stridsvagnarnas tyngd och flygbombernas krevader. Så gick det inte till på hans tid. Medlen voro andra, men målet var detsamma även om Oravainen såg det ur en mera in-skränkt synvinkel: kalotten åt Sverige. Vi se vidare: kalotten först och främst åt Norden.